

NIEUWSBRIEF
HELIKON UTRECHT
III
Maart 2022

Beste Helikonbezoeker,

De stormen zijn gaan liggen! Waar gaan we heen en wat kan er allemaal wel en niet? Dat zijn de vragen die ons dagelijks bezighouden. Bladerend in *Opgespoorde wonderen* van Rudy Kousbroek, de bundel waarin zijn ingenieuze fotosyntheses verzameld zijn, troffen we zijn beschouwing over de toekomst aan de hand van onderstaande ansichtkaart uit het begin van de 20e eeuw. Een beeld dat fantastisch goed aansluit op ons nieuwe thema ‘Vleugels krijgen!’ Modern en klassiek door elkaar op één postkaartje. De Italiaanse beeldhouwer Domenico Mastroianni (1876-1962) werkte in een Parijse studio waar hij ‘sculptures éphémères’ maakte, kleireliëfs van circa 50 bij 70 cm. Zijn creaties waren een kort leven beschoren: ze werden gemaakt, gefotografeerd en kort daarna vernietigd. In ansichtvorm kunnen we ze toch nog terugzien: deze stamt uit ongeveer 1910.

‘Vers l’Avenir’, ‘Naar de toekomst’ luidt de titel, en Kousbroek vindt dat Mastroianni er op bewonderenswaardige wijze in geslaagd is om wolken van klei te maken. Hij vraagt zich af of de toekomst vrouwelijk is en waarom altijd vrouwen worden ingezet om machines te erotiseren. Misschien is dat omdat mannen vliegtuigen ontwerpen? Hoe het ook zij, Helikon hoopt deze lente vleugels te krijgen en zal vrouwen en kunst en vrouwelijke kunstenaars

aandacht blijven geven in de toekomst. Deze nieuwsbrief zou eigenlijk pas in maart verschijnen, maar we zijn iets eerder om zo snel mogelijk weer een doorstart te maken.

I Nieuwe en eerder geplande lezingen

Vier activiteiten die al eerder gepland stonden, kunnen we de komende maanden eindelijk gaan uitvoeren. De beschrijvingen van die lezingen hebben we kort gehouden. De dagtrip naar 's Heerenberg en Kalkar is doorgeschoven naar mei of juni en is niet in deze nieuwsbrief opgenomen. Mocht u zich al hebben ingeschreven en er wordt een nieuwe datum vastgelegd, dan ontvangt u een daarover een herinneringsmail. Hierna onze planning, chronologisch:

- ***Keizer Domitianus: God op aarde***

We kennen de Romeinse keizers uit de biografieën die al in de oudheid over hen geschreven zijn. Sommige keizers hadden een goede reputatie, anderen juist niet. We weten nu dat deze reputatie, goed of slecht, niet altijd verdiend was. Keizer Domitianus, die van 81 tot 96 na Chr. over het Romeinse Rijk heerste, heeft altijd een dubieuze reputatie gehad. Maar is dat terecht? Domitianus noemde zichzelf 'God op aarde' maar werd na zijn dood snel vergeten. Tot en met 22 mei loopt over hem in het RMO een tentoonstelling. Diana de Wild toont en bespreekt zijn keizerlijke levensgeschiedenis en toont de vele voorwerpen uit zijn regeringsperiode die op deze tentoonstelling te zien zijn.

Lezing door Diana de Wild op woensdag 9 maart 2022, 13.30 - 15.30 uur, Rijksmuseum voor Oudheden, Leiden.

Zie: https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/keizer_domitianus_god_op_aarde

- ***Toon mij een engel... & Hark! Now hear the angels sing...***

Deze lezing was oorspronkelijk gepland in december 2021, twee weken voor de Kerst en moesten we uitstellen. Gelukkig kan het nu wel! Bijna volgeboekt is deze speciale lezing afgewisseld door koorzang ter ere van het nieuwe jaarthema ***Vleugels krijgen!*** Door kunsthistorica Everdien Hoek in samenwerking met het koor Bianca C., onder leiding van Fred Abbingh. **Lezing afgewisseld met koorzang, zondag 13 maart 2022, 14.00 -16.30 uur, grote zaal Instituto Cervantes.**

<https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/toon-mij-een-engel>

- ***Los! Kunst- en vliegwerk van Panamarenko***

Hans van der Gaarden, alias de Man van Taal, nieuwe docent bij Helikon, verdiepte zich grondig in de Belgische kunstenaar Panamarenko (Henri van Herwegen, 1940-2019), die gefascineerd was door alles wat vliegt, zweeft, zwemt, rolt of zich hink-stap-springend voortbeweegt. Hij zal het speelse en lichte in het werk van deze bijzonder inventieve kunstenaar tonen.

Lezing op vrijdag 18 maart 2022, 14.00 -16.00 uur, Instituto Cervantes, <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/los>

- ***Vleugelen met Chagall***

Marc Chagall (1887-1985) woonde en werkte in vier landen: resp. Wit-Rusland, Rusland, de VS en Frankrijk. Geboren in een Joods gezin in Vitebsk, genoot hij zijn kunstopleiding in Rusland, vluchtte tweemaal voor totalitaire regimes en wereldoorlogen, aardde even zo vaak in een ander land en stierf uiteindelijk als Frans staatsburger in Saint Paul de Vence.

Hoe kunnen we de gevleugelde figuren in het oeuvre van de kunstenaar duiden? Wat onthullen de (meeste) engelen over zijn religieuze identiteit? In deze lezing beschouwen we de diepere betekenis van de (on)geveleugelde figuren in het oeuvre van Chagall. Daarbij nemen we de politieke en economische omstandigheden waarin hij werkte onder de loep, als ook de culturele en nationale verschillen waarmee hij als student, professional en vluchteling te maken kreeg. **Lezing door Inge Wierda, vrijdag 25 maart 2022, 14.00 - 16.00 uur, Cervantes, zie ook: https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/vleugelen_met_chagall**

Marc Chagall, *De schepping van de mens* (detail), 1956, Marc Chagall Museum, Nice

- ***Op de vleugels van engelenmuziek, in twee delen!***

Hoe hebben componisten zich door de eeuwen heen laten inspireren door engelen? Cultuurwetenschapper Els van Swol geeft twee lezingen over engelen in zowel de beeldende kunst als de muziek. Terwijl ze kunstwerken met musicerende engelen toont, laat ze tegelijkertijd fragmenten horen van muziek over engelen uit dezelfde cultuurperiode; we gaan van een middeleeuwse blokfluit naar een moderne jazztrompet. Er wordt grotendeels een chronologische lijn gevolgd, van muurschilderingen en muziek ten tijde van de gotische kathedralen (eerste deel eerste lezing), tot en met de barok, met onder meer muziekfragmenten van Sweelinck en Händel. De tweede lezing, op 15 april, zal voornamelijk intunen op muziek en beeldende kunst vanaf het classicisme tot nu. Tijdens deze lezing zijn fragmenten van Haydn en Mahler te horen, naast de minder bekende Finse componist Rautavaara, die een symfonie over een engel schreef. De sfeervolle ruimte van de Woudkapel in Bilthoven zal zeker zorgen voor een bijzondere muzikale ervaring.

Muzikale dubbellezing door Els van Swol, op de vrijdagmiddagen 1 en 15 april 2022, 14.00 -16.00 uur, De Woudkapel, Beethovenlaan 21, Bilthoven.

https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/op_de_vleugels_van_engelenmuziek

- ***Het filosofisch potentieel van een melancholische engel***

Na de tentoonstelling in Aken in 2021 over Dürer's reis naar Antwerpen en de Nederlanden, 500 jaar geleden, besteden we nogmaals aandacht aan deze geweldige kunsttheoreticus, -schilder en tekenaar. Ditmaal staat een van zijn gravures centraal.

Melencolia I, menig kunsthistoricus heeft zich aan een interpretatie van deze beroemde gravure uit 1514 gewaagd. De ongebruikelijke weergave van een engel – niet in volle glorie uit de hemel dalend, maar weemoedig gezeten, het gezicht steunend op de hand – spreekt op zichzelf al tot de verbeelding. En wat te denken van de vreemde mix aan voorwerpen en

symbolen die de engel omringt? Het zijn sacrale en profane, religieuze en wetenschappelijke voorwerpen, maar ze lijken de engel niet aan te spreken. Filosoof Ype de Boer laat u in deze lezing kennismaken met de interpretatie van Dürer's gravure door de Italiaanse filosoof Giorgio Agamben (*1942). Agamben's originele duiding biedt ons een uniek perspectief op de moderne tijd: de melancholische engel wordt tot de boodschapper van een nieuwe, wereldse vrijheid.

Lezing door Ype de Boer op vrijdag 8 april 2022, 14.00 - 16.00 uur, Cervantes: https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/filosofisch_potentieel_melancholische_engel

- ***Russische zeeschilders aan de Hollandse kust***

De Hollandse Noordzeekust is eeuwenlang geliefd geweest bij kunstschilders – vooral in de 19de eeuw. De eerste buitenlander in Scheveningen is vermoedelijk William Turner, in 1817. Na hem kwamen zijn landgenoten, en Fransen, Duitsers en Denen. Halverwege de eeuw arriveren ook de badgasten. Een paar decennia later bloeit de Haagse School. De grote toeloop van buitenlandse schilders moet dan nog komen. En die komt eind 19de eeuw, Scheveningen en Katwijk zijn populaire bestemmingen. Onder de bezoekende schilders zijn ook Russen. Zoals Aleksej Bogoljoebov, de realistische schilder van oorlogstaferelen. Iedere Rus kent deze schilderende marineofficier, rijke aristocraat en kunstprofessor. Hij had drie leerlingen. Een van hen was de meesterschilder Nikolaj Gritsenko. Hij staat centraal in deze lezing. Jeroen van der Boon vertelt u van zijn markante levensverhaal en laat u zijn schitterende aquarellen zien die hij in de depots van de Russische musea heeft gevonden en die nodig moeten worden tentoongesteld.

Lezing door Jeroen van der Boon, op vrijdag 22 april, 14.00 -16.00 uur, Cervantes, https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/russische_zeeschilders

- ***Felix Nussbaum en de oorlog***

In 2020 herdachten we 75 jaar bevrijding maar onze lezing begin mei, kon toen niet doorgaan. Dit jaar lukt het hopelijk wel en willen we stilstaan bij het leven en werk van Felix Nussbaum en zijn indrukwekkende nalatenschap. Deze Duitse schilder met een joodse achtergrond werd in 1904 in Osnabrück geboren. In zijn korte leven maakte hij veel mee. Hij studeerde in Hamburg en Berlijn en won in 1932 de Villa Massimo Preis, waarmee hij tien maanden in Villa Massimo in Rome kon verblijven. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hij gedeporteerd naar Zuid-Frankrijk en van daaruit naar Duitsland. Hij wist te vluchten naar België. Samen met zijn vrouw kwam hij in strafkamp Auschwitz-Birkenau om in 1944. Lezing door Lisette Le Blanc op vrijdag 29 april, 14.00- 16.00 uur, Instituto Cervantes. <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/felix-nussbaum-en-de-oorlog>

- ***Alles ademt dans, de ziel krijgt vleugels***

De geschiedenis van het ballet begint vijfhonderd jaar geleden in Italië, waar het als elegante hofdans werd opgevoerd. Omdat de eerste balletschool in 1661 in Frankrijk werd gesticht door Lodewijk XIV, werd het Frans de ballettaal over de hele wereld, inclusief Rusland. De geschiedenis van het Russische ballet gaat terug tot de 18de eeuw. Peter de Grote, die zijn volk met westerse ideeën bestookte, begon naar westers voorbeeld balletten ter opluistering van allerlei festiviteiten te organiseren. In 1776 werd het eerste permanente Opera en Ballet Theater in Moskou gevestigd, dat later het Bolsjoj Theater is geworden. De balletkunst en met name die van het Mariinsky Theater, rond 1860 gesticht in St. Petersburg, werd nog weer later

hèt cultuurcentrum van Rusland. Tatjana Gorlova vertelt ons uitvoerig over de geschiedenis van het Russisch ballet.

Lezing vrijdag 6 mei 2022, 14.00 - 16.00 uur, Instituto Cervantes, Utrecht

https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/de_ziel_krijgt_vleugels

- ***De raadselachtige mozaïeken van Otranto***

In het meest zuidoostelijke puntje van Italië, in Apulië (Puglia) ligt de stad Otranto – of ‘Hydruntum’ zoals de stad in de Antieke oudheid genoemd werd. De stad was eeuwenlang Byzantijns gebied totdat ze in 1066 definitief werd ingenomen door de troepen van de Normandische hertog Robert Guiscard. Meteen na de verovering werd de kathedraal van Otranto gebouwd. Deze 11de eeuwse kathedraal herbergt een kunstwerk dat ook wel ‘het raadsel van Otranto’ genoemd wordt.

Over het hele middenschip en zijbeuken strekt zich een vloermozaïek uit met een schijnbaar willekeurige mengeling van bizarre fabeldieren, planten, oudtestamentische scenes, de maanden van het jaar en... voorstellingen van de luchtvaart van Alexander de Grote en van koning Arthur die een kat verslaat (!). Deze laatste voorstellingen zijn uiterst zeldzaam in Italië en tot op de dag van vandaag breken kunsthistorici hun hoofd over de betekenis van dit mozaïek. Tijdens deze lezing ontrafelt Henny Molenaar het geheim van dit middeleeuwse mozaïek en laat zij de culturele erfenis zien die de beschavingen in afgelopen eeuwen in de Otranto-vloer nalieten. **Lezing vrijdag 13 mei 2022, 14.00 - 16.00 uur, Cervantes**
https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/koning_arthur_en_alexander_de_grote_in_apulie

II Engelenpost

We begonnen in juni 2020 met gedichten over engelen en dit wordt alweer het achtste gedicht in deze serie. Ditmaal eentje van de Portugese dichter en schrijver Fernando Pessoa (1888-1935). Pessoa creëerde verschillende dichters, elk personage met een eigen stem en vorm, maar hij dichtte ook onder zijn eigen naam. Het gedicht hieronder is van Ricardo Reis, de dichter van de klassieke invloeden. Opgevoed door de jezuïeten, schrijft hij meestal streng metrische verzen.

Engelen of goden, altijd hebben wij
Het troebel visioen gehad dat boven ons
En ons bestierend
Andere wezens handelen.

Zoals boven de kudden op de weiden
Ons kunnen, dat zij niet begrijpen,
Hen dwingt en preste
En zij ons niet bemerken,

Zo zijn ons denken, onze wil,
De handen waaraan anderen ons leiden
Naar waar zij willen
En wij niet wensen.

Fernando Pessoa, 16.10.1914. Uit: *Gedichten*, Amsterdam, 1998
Vertaling: August Willemsen

Als alles goed blijft gaan, maken we in april nog een nieuwsbrief en hopelijk kan dan na de zomer weer een brochure verschijnen met nieuwe activiteiten.
We hopen u snel te begroeten bij (een van) onze lezingen!
Met een hartelijke groet namens het Helikonteam,

Heleen Rippen

* * *

Heeft u of ideeën voor een mooie lezing of vragen over een aanmelding? Bel dan: 06 25048875 (tijdens kantooruren)

Wilt u onze nieuwsbrief voortaan per mail ontvangen? Stuur u dan een e-mail naar: info@helikon-utrecht.nl.